

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

BINGOL UNIVERSITY
JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY

e-ISSN: 2687-5128

Sayı: 14 | Yıl: 2019/2

Bu dergi ulusal TR DİZİN, İSAM, İDEALONLINE ve ASOS veri indeksleri ile SOBİAD atıf dizin tarafından taranmaktadır.

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) e-dergi olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

BİNGÖL UNIVERSITY
JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY

Sayı: 14, yıl: 2019/2

Issue: 14, Year: 2019/2

e-ISSN: 2687-5128

Sahibi / Owner

(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)

Prof. Dr. Mustafa AGÂH

Baş Editör/Editor In Chief

Dr. Öğrt. Üyesi Nebi BUTASIM

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TAŞKIN

Dil Editörü/Language Editor

Öğr. Gör. Ahmet KESMEZ

Alan Editörleri/Field Editors

Arş. Gör. Mehmet ÖZTÜRK

Arş. Gör. Ömer TAY

Arş. Gör. Dr. Sahip AKTAŞ

Arş. Gör. Sadi YILMAZ

Arş. Gör. Fatımatüzzehra YAŞAR

Yazı İşleri Müdürü

Nurettin DANIŞ

Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

BİNGÖL-2019

Kapak ve Sayfa Tasarımı

R@NİN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa AGÂH

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

Doç. Dr. Abdulsır SÜT

Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Nebi BUTASIM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şirin AYIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TAŞKIN

Arş. Gör. Dr. Sahip AKTAŞ

Öğr. Gör. Ahmet KESMEZ

Arş. Gör. Mehmet ÖZTÜRK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi)

Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCİ (Siirt Üniversitesi)

Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Yazışma Adresi / Corresponding Adress

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000
Merkez/BİNGÖL

Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik posta / e-mail

bingolilahiyatdergisi@hotmail.com

Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan
Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman TÜNER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)

Prof. Dr. Ousama EKHTİYAR (Bingöl Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi)

Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi)

Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi)

Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi)

Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi)

Sayı Hakemleri/Referee Board of This Issue

Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU (Marmara Üniversitesi), Prof. Dr. Burcu Ceylan DUGGAN (Akdeniz Üniversitesi), Prof. Dr. Eyüp BEKİRYAZICI (Atatürk Üniversitesi), Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi), Prof. Dr. Hakan OLGUN (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. İlyas KARSLI (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi), Prof. Dr. Kenan HAS (Erciyes Üniversitesi), Prof. Dr. Metin BOZAN (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Muharrem AKOĞLU (Erciyes Üniversitesi), Prof. Dr. Nilah KARAKAYA/ÇORAĞAN (Erciyes Üniversitesi), Prof. Dr. Ousama EIHTİYAR (Bingöl Üniversitesi), Prof. Dr. Sema Doğan (Hacettepe Üniversitesi), Doç. Dr. Aynur URALER (Marmara Üniversitesi) Doç. Dr. Cihat YAŞAROĞLU (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU (İstanbul Üniversitesi), Doç. Dr. Menderes GÜRKAN (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Thamer HATEMLEH (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Rifat Resul SEVİNÇ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN (Bingöl Üniversitesi) Doç. Dr. Osman Taştekin (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BEDEVA (Bingöl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇELİK (Bingöl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Bedri ASLAN (Harran Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Gül KARPUZ (Atatürk Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Husain ESWED (Bingöl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN (Bingöl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin EREN (Ankara Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ (Bingöl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUGAY (Atatürk Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TURGUT (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KORKUT (Bingöl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Saadettin BUĞDA (Muş Alparslan Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Şule Yüksel UYSAL (Sakarya Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ümit HOROZCU (İstanbul Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Zekai ERDAL (Artuklu Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Necmi SARI (Trabzon Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer KALKAN YORULMAZ (İstanbul Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Fegani BEYLER (Bingöl Üniversitesi),

EDİTÖRDEN / EDITORIAL

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 2019 Aralık sayısında sizinle buluşmanın gururu ve mutluluğunu paylaşmaktayız.

Yeni bir sayı ile akademik çalışmalara katkı sunmanın heyecanı ve mutluluğu ile 14. sayıyı yayınladık.

Gelişen dünyada veri paylaşımının elektronik ortamlarda daha verimli ve hızlı olmasından dolayı, dergimiz elektronik ortama geçerek bu sayıdan itibaren e-dergi olarak yayınlanacaktır. Dergimizin niteliği her geçen gün daha da artmakta ve alan ile ilgili farklı çalışmalara ev sahipliği yapmaktadır.

Bu sayıda, din bilimlerinin saha araştırmaları çok disiplinli eğitim ölçek geliştirme ve sanat tarihi çalışmaları da yer almaktadır. Derginin daha nitelikli bir hüviyet kazanması için editör ve yayın kurulu olarak çalışmalarımız devam etmektedir.

Dergimize pozitif bir görünüm kazandıran editör ve alan editörü kurullarına, sayının yayımlanabilmesi için özveride bulunup hakemlik görevini icra eden tüm öğretim üyelerine ve çalışmanın son haline gelinceye kadar çaba sarfeden çalışma arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Nebi BUTASIM

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yeẓîd'e Lânet Edilmesi Meselesi	7
Abbâsi Sarayında Bir Mizâh Şairi: Ebû Dulâme	22
Şüphe Edilmez Bir Hakikat Olarak Hz. Nuh Ve Tufan Olayı	39
Arap Gramerinde Şâz Olgusu	51
Öz Güven İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma	64
Fıkıh Düşüncesinde Münâzara Sistematiği (Hatip Bağdâdî'nin El-Fakîh Ve'l-Mütefakkîh Eserinin Bağlamında)	79
İslâm Aile Hukuku Açısından Çeyiz	98
Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet Ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması	112
Şeddadilerden Bahseden Kitabeler	128
Sık Kullanılan Edatlar Bağlamında Mehmet Akif Ersoy'un Mealinin Kur'ân Tercüme Tekniklerine Katkıları	156
Ensar-Muhacir Kardeşliğinde Evlilik Meselesi: Sa'd b. Rebî' ve Abdurrahman b. Avf ile İlgili Rivayetin Tahlili	175
Had Ve Ta'Zîr Tartışmaları Bağlamında İslâm Ceza Hukukunda İçki İçme Cezası	194
Âlemin Ezelîliği Tartışmalarına Muhyiddîn El-Karabâğî'nin Katkıları	211
Muhtelit Bir Râvi: Ârim/Muhammed b. Fadl Es-Sedûsî	228
Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Sahabe İle İstişaresi ve Sahabenin Bazı Konularda Hz. Muhammed'e Yaptığı İtirazlar	249

Fıkıh Düşüncesinde Münâzara Sistematiği (Hatip Bağdâdî'nin el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh Eserinin Bağlamında)

Debate Systematic in The Thought of Fıqh

(In The Case of Hatip Bagdadi's al-Faqih wa'l-Mutafaqqah Work)

Ramazan KORKUT

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr. Bingöl University, Faculty of Theology

Department of İslamic Law

Bingöl, Turkey

r_r_kor@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0003-3619-1622

DOI: 10.34085/buifd.545698

Öz

Fıkıh düşüncesi kitap, sünnet ve icman yanında içtihadı dayanmaktadır. İctihat görüş ayrılığına, görüş ayrılığı fikir çatışmasına, fikir çatışması eleştiri kültürünün güçlenmesine ve bu kapsamda fıkhi münâzara sistematiğinin yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Münâzara fıkıh düşüncesinde belirli bir disiplin içinde ele alınmıştır. Mezhep ihtilaflarında hakkı bulma arayışı, delil merkezli yaklaşım, kendi görüşüne hata karşı görüşe doğruluk ihtimali verme, muhatabı hakir görmeme, saygı ve ilmi üslup gibi temel ilkeler bu kapsamına girmektedir. Münâzara kurallarına riayet etmek düşünce dinamizmini sağlayarak bilimsel gelişmeye yardımcı olmaktadır. Ancak bu kurallara riayet etmemek tarafların bir birini anlamadan eleştirmesine, açık delillere rağmen yanıltıcı ısrar etmeye ve ilmi ahlakın yitirilmesine yol açabilmektedir. Araştırmamız bu tür problemlere karşı fıkıh düşüncesinde münâzara sistematiğini ele alarak eleştiri kültürüne olumlu bir katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Araştırmada öncelikle münâzara kavramı ve münâzaranın fıkıh ilmindeki yeri ele alınmakta, ikinci olarak Hatip Bağdâdî'nin el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh eserinden hareketle fıkıh düşüncesinde münâzara sistematiği fikhî örneklerle incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Münâzara, Sistematik, Bağdâdî, Fakih, Mütefakkîh.

Abstract

İslamic fiqh is based on ijtehad in addition to quran, sunnah and ijma. İjtehad Freedom of judicial opinion formed a bases for the conflict of opinion, it led the strengthening for criticism culture and in this content it led to the formation of fiqh debate systematic. Debate technique has been dealt with in a certain discipline in terms of methodology. Basic principles as seeking to find the right in sectarian conflicts, evidence-centered approach, accepting that adopted opinion can be wrong whereas refused one can include the truth, not scorning the interlocutor respect and science style debate is included. To obey the rules of debate in a scientific discussion is provide the dynamism of thought and development of scientific. Loss of debating rule on this issue leads to negative results. Parties lose scholarly style is led to problems such criticizing others without understanding, insisting on wrong despite the obvious evidences parties. This research is aim to conduces to debate culture against such problems. Other aim of this research is to contribute to the development of contemporary culture of criticism from the aspect of methodology. In the research, the main concepts related to the discussion, the religious provision of the debate and its place in the science of fiqh are examined. Secondly, basing on Hatip Baghdadi's al-Faqih wa'l-Mutafaqqah work, discussion systematic is explained considering the jurisprudential examples.

Keywords: Fıqh, Debate, Systematic, Bağdâdî, Fakih, Mutafaqqah.

Giriş

Münâzara sanatı fıkıh düşüncesinin dinamizmini sağlama, fıkhi görüşleri temellendirme ve olgunlaştırarak günümüze aktarma konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte münâzaranın usul, üslup ve adaplarına riayet etmemek fikir çatışmalarını mezhep anarşisine de dönüştürebilmiştir. Fıkıh ilmi ihtilaflı görüşlerin ve fikir çatışmalarının en yoğun yaşandığı alanlardan biri olduğundan, münâzara sanatı fıkıh düşüncesine de konu olmuştur.

1. MÜNÂZARA VE FIKIH İLMİNDEKİ YERİ

Münâzara sanatı fıkıh alanında kullanılmış ve fıkıh usulüne konu olmuştur. Bu açıdan öncelikle münâzarayı ve münâzarayla ilişkili kavramları, münâzaranın fıkhi hükmünü ve fıkıh ilmindeki yerini ele almak uygun olacaktır.

1.1. Münâzara Kavramı

Münâzara kelimesi sözlükte *nazîr* veya *nazâr* kelimesinin *mufâ'ale* babından kullanımı olup, fikir tartışması ve karşılıklı bekleme anlamına gelmektedir.¹ Terim olarak münâzara, doğrunun ortaya çıkması için, ilmi tartışmanın doğru bir şekilde yapılmasını sağlamak üzere, tartışmada tarafların görevlerinden ve bağlı kalmaları gereken kurallardan bahseden ilimdir.² Münâzaranın amacı ihtilaflı bir konuda doğruyu ortaya koymaktır.³ Yöntemi ise soru, cevap, delil ve itiraz merkezli sistematik bir diyalogdur.⁴ Münâzara disiplini ilmi tartışmanın amaca ulaşması için tarafların bağlı kalacağı sistematığı, tartışmanın usul, üslup ve adaplarını ele almaktadır.

1.2. Münâzara Sürecinin Temel Kavramları

Münâzarada bir görüşü savunan ve onu delil ile temellendirmesi istenilen taraf *mu'allil*, bu görüşü kabul etmeyerek görüşün delilini soran taraf *sâil* ismini almaktadır. Sâil, mu'allile meselenin hükmünü, hükmün delilini ve bu delilden hükme nasıl ulaştığını sorar. Sâilin cevaplara yönelteceği itirazlar *munakaza*, *mumane'a*, *men'* ve *tafsili nakz* kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bu kavramlar eş anlamlı olup, mu'allilin ileri sürdüğü delili meydana getiren öncüllere yönelik itirazları ifade etmektedir. Görüşün dayandığı delili, bir başka delil ile çürütmeye *icmalî nakz* denilmiştir. Bir delile, muarızı olan başka diğer delil ile cevap vermek *mu'araza* olarak tanımlanmıştır.⁵ Bir görüşü gerekçesiz olarak reddetmek, açık delillere rağmen kabul etmemek veya apaçık şeyleri (bedihiyyâtı) reddetmek *mükâbere* kavramıyla ifade edilmiştir.⁶ Sâilin görevi soru sormak ve mu'araza etmek yani delile ve delili meydana getiren öncüllere itiraz etmektir. Mu'allilin görevi ise sorulara ve delile yöneltilen itirazlara cevap

¹ Muhammed Emin Şinkitî, *Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara*, (Beyrut: Mektebetu İbn Teymiye, tsz.), 3.

² Ahmed b. Muslihuddin Mustafa Taşköprizade, *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's- siyâde fi mevzûâtî'l-'ulûm*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1985), 2: 555, Bkz. Halis Demir, "Hanefî Mezhebinde Hilaf Literatürü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2 (Aralık 2015): 117.

³ Bkz. Şemsuddin Muhammed Tebrizî, *Şerhu Molla Hanefti ala risaleti'l-'adudiyye fi adâbi'l-bahsi ve'l-munazara*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2014), 1: 26; Muhammed b. Nizamuddin Muhammed es-Sehalevî Leknevi, (ö.1304/1886), *Fevatihu'r-rahamût bi şerhi müsellemi's-subût*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2002) 2: 380; Abdurrahim Güzel, "Taşköprizade'nin Âdâbu'l-Bahsi ve'l-Münâzara İsimli Risalesi", *Erciyes İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (Ocak 1990): 205; Harun Abdurrezzak, *Fennu âdâbi'l-bahsi ve'l-münâzara*, (Kuveyt Daru'z-zâhiriyye, 2017), 14.

⁴ Şinkitî, *Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara*, 3.

⁵ Abdurrezzak, *Fennu âdâbi'l-bahsi ve'l-munazara*, 15; Yusuf Şevki Yavuz, "Münâzara " DİA. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV, 2006), 31: 576.

⁶ Leknevi, *Fevatihu'r-rahamût*, 2: 380; Şinkitî, *Âdâbu'l-bahsi ve'l-münâzara*, 89.

vermektir.⁷ Soru hatalıysa mu'allil'in cevap vermemesi *ışkağ*, amacından uzaklaşan soruya cevap vermemek ise *i'raz* olarak tanımlanmıştır. Sâilin aldığı cevap karşısında itiraz edemeyerek susmak zorunda kalması *ilzâm*; mu'allilin delil getirmekten veya itiraza cevap vermekten aciz kalması *ifham* kavramıyla ifade edilmiştir.⁸ Münâzara neticesinde doğruluğu ortaya çıkan karşıt görüşü kabul etme sorumluluğu ise *inkıyad* kavramıyla ifade edilmiştir.⁹

Münâzara disipliniyle ilişkili olarak *cedel*, *mu'aned* ve *hilaf* kavramları şöyle tanımlanmıştır:

Cedel: Bu kavram mantık, felsefe ve usul alanında farklı tanımlara konu olmuştur. Cedelin biri hakkı savunma babından olumlu, diğeri hak amacı olmaksızın mahza galip gelme amacıyla olumsuz tartışma şeklinde olumsuz bir yönü bulunmaktadır. İbn Hazm'a (ö.456/1064) göre cedel "bir görüşü delil ile temellendirerek karşı tarafı ilzam etmeyi hedefleyen her türlü tartışmadır."¹⁰ Tuffi'ye (ö. 716/1316) göre cedel "fıkıh ekolleri arasında gerçekleşen delil merkezli münâzara ve bu münâzaranın adabını konu alan ilimdir."¹¹ İbn Haldun'a (ö.808/1406) göre cedel "fıkıh mezhepleri arasındaki ve diğer ilim sahalarında gerçekleşen münâzara adabından bahseden ilimdir".¹² Son iki tanımda cedel ile münâzaranın aynı anlamda kullanılmıştır. Tuffi'nin yaptığı tanım fikhî cedeli ifade etmektedir. İbn Haldun ise fikhun yanında diğer ilimlerdeki tartışmayı da tanımın kapsama almıştır. Münâzara sanatı fıkıh usulüne konu olmakla birlikte, fikhî cedel kapsamında müstakil eserlere de konu olmuştur. Tarafların görüş, delil ve istidlal yöntemini dikkate almadan tartışması inatlaşma anlamında *mu'aned* kavramıyla ifade edilmiştir.

Hilaf İmi: Hilaf ilmi, aralarında ihtilaf bulunan fikhî hükümleri delilleriyle birlikte ele alarak isabetli olanını tespit etmeyi, bir diğer ifadeyle şer'î bir hükmü temellendirerek o hükmün iptal edilmesini önlemeyi hedefleyen ilimdir.¹³

Münâzara, cedel ve hilaf ilimleri tartışma kurallarını ele almaktadır. Münâzara gerçeğe ulaşmayı hedefleyen her türlü fikir tartışmasını kapsamaktadır. Hilaf, fikhun fer'î meseleleriyle ilgili delil merkezli tartışmaları, cedel ise hak veya batıl olsun fark etmez, bir görüşün savunulmasını esas alan genel tartışma yöntemini ifade etmektedir. Buna göre münâzara kavramı fikhî cedelden ve hilaf ilminden daha kapsamlıdır. Bir yönüyle fikhî cedel ve hilaf ilmi münâzaranın fikhî alanındaki izdüşümüne karşılık gelmektedir.¹⁴

⁷ Şinkîfî, Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara, 63; Abdurrezzak, Fennu âdâbi'l-bahsi ve'l-munâzara, 21. Örneğin mu'allil, savunduğu hükmü haberi vahid ile temellendirir, haberin sahih olduğunu, zira adalet ve zapt sahibi raviler tarafından muttasıl bir senetle rivayet edildiğini belirtir. Sâil ise senetteki ravilerden birinin adalet veya zapt sahibi olmadığını gerekçesiyle delilin sahih olmadığı şeklinde itiraz eder. Bu itiraz, delilin öncüllerini çürütme anlamında *munakaza* veya *men'* ismini alır. Söz konusu haberin nesh veya tahsis edildiğini bir diğer haber ile ispatlaması *icmalî nakz*; o delilden daha güçlü muarız bir başka delili ileri sürerek veya haberin şaz olduğunu ispatlaması *mu'araza* ismini alır. Sâil'in görevi soru sormak, delile itiraz etmek; mua'llil'in görevi ise bu soru ve itirazlara cevap vermektir.

⁸ Şinkîfî, Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara, 90; Abdurrezzak, Fennu âdâbi'l-bahsi ve'l-munâzara, 18.

⁹ Ebu'l-Me'ali Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, el-Kâfiye fi'l-cedel, Thk. Fevkiyye Huseyn Mahmud, (Kahire: İsa el-Bâbî Matbaası, 1979), 537.

¹⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm, el-İhkâm fi usulî'l-ahkâm, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2010) 1:49; Mes'ud b. Musa el-Felûsi, el-Cedel inde'l-usûliyyîn, (Cezayir: Mektebetu'r-ruşd, 2003), 144.

¹¹ Necmuddin Tûfî el-Hanbelî (ö. 716/1316), İlmü'l-cezel fi ilmi'l-cedel, (Amman: el-Me'hadu'l-Almanî, 1978), 3-4.

¹² Veliyuddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, el-Mukaddime, Thk. Abdullah Muhammed Derviş, (Dımaşk: Daru Ya'rub, 2004), 2: 203.

¹³ İzmirli İsmail Hakkı (1946), İlm-i Hilaf, (İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1330), 3.

¹⁴ Bkz. Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî, el-Mustasfa, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2010), 13; İbn Haldûn, el-Mukaddime, 2: 203; Şevki Yavuz, "Cedel " DİA. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV, 1993), 209.

Münâzara sistematîği usul, üslup ve adap bakımından naklî ve akli temellere dayanırken ayet, hadis ve fikhî ihtilaf tecrübesiyle olgunlaşmıştır.¹⁵ Konuyla ilgili açıklamalar örnekleriyle birlikte ikinci kısımda ele alınacaktır.

1.3. Münâzaranın Fikhî Hükümü

Münâzara kaynak bakımından mantık, kelim, fıkıh usulü disiplinleriyle ve adap kurallarıyla ilişkili bir tartışma metodolojisi olup¹⁶ insanoğlunun fikir yürütmedeki temel kabiliyetlerinden biridir.¹⁷

Ayette “*Rabbînin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle davet et ve onlarla en iyi şekilde mücadele et*” (en-Nahl, 16/125) buyrulmuştur. Bu ayet münâzaranın meşruiyetini¹⁸ ve ihsan vasfını taşıması gerektiğini ifade etmektedir. Münâzaranın ihsan yönü ise usul, adap ve üslup bakımından akli ve nakli delillerle birlikte fıkıh ilmüne de konu olmuştur.

Münâzara sanatını hakkı izhar ederek savunabilecek düzeyde öğrenmenin farzı kifâye olduğu aktarılmıştır. Meşru münâzara yalnızca hakkı ortaya koyma amacını taşıyan, delil esasına dayalı ve taassuptan uzak olan münazaradır.¹⁹ Doğruya ulaşma amacı olmaksızın sadece karşı tarafı susturma ve galip gelme amacıyla yapılan bir münâzaraya hile, kin, nefret, inat, enaniyet, gıybet, kelime oyunları ve hakaret türünden durumların karışması kaçınılmazdır. Böyle bir münâzara, doğru ortaya çıksa bile yanlıştadır ısrar etmeye yol açar. Bu sebeple münâzara sanatının usûl, üslup ve adabına aykırı olan fikir tartışmaları caiz görülmemiştir.²⁰ Doğruya ulaşmak gaye, münâzara ise vesiledir. Vesail makasadin hükümüne tabi olduğu gibi, maksad kadar vesile de meşru olmak zorundadır.

1.4. Münâzaranın Fıkıhtaki Yeri

Fakihler ihtilafli konuları tartışmada münâzara sanatını kullanmışlardır. Fakihlerin fûru fıkıh alanında münâzara sistematîğine dayalı eleştirel bir yöntemle fikir yürütmüş ve bu yöntemle birçok eser telif etmişlerdir.²¹ Fıkıh kitaplarında mezhebin görüşü, görüşün delili ve delilden hükme nasıl ulaşıldığı açıklanmakta ve delile yöneltilen itirazlara cevap verilmektedir. Bilahare karşıt görüş, görüşün delilleri ve bu delillere yönelik itirazlar ele alınmaktadır.²² Münâzara sanatı da böyle bir sistematîğe dayanmaktadır. Fıkıh ve fıkıh usulü alanında delil merkezli fikir çatışmaları münâzaranın yanı sıra cedel, fikhî cedel ve hilaf kavramlarıyla da ifade edilmiştir.

Fıkıhın erken dönemlerinde münâzara sanatı mezhep imamları arasında doğruyu belirleme amacıyla kullanılmıştır. Bu dönemlerde rey ekolünün cedel/münâzara bakımından hadis ekolünden daha güçlü olduğu belirtilmiştir.²³ Ancak ilerleyen dönemlerde taklidin güçlenmesine ve taassubun yerleşmesine bağlı olarak münâzara sanatının daha çok mezhep

¹⁵ Ebûbekir Ahmed b. Ali b. Sabit Hatip el-Bağdâdî, (ö.463/1071), *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, Riyad: Dâru İbn Hazm, 1996), 2: 46, 59, 82.

¹⁶ Bkz. Şinkîfî, *Âdâbu'l-bahsi ve'l-munazara*, 8, 105; Muhammed Emin Şinkîfî, *el-Müzekkire fî usulî'l-fikh*, (Medine: Mektebetu'l-'ulûm ve'l-hikem, tsz.), 339-369.

¹⁷ Felûsî, *el-Cedel inde'l-usûliyyîn*, 16.

¹⁸ Şinkîfî, *Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara*, 4.

¹⁹ Fahrreddîn Muhammed b. Ömer el-Hüseynî er-Râzî, *Mefatihü'l-ğayb*, (Beyrut: Daru İhyai't-turasi'l-'arabi, tsz.), 3: 181; Tûfî, *İlmu'l-cezel fî ilmi'l-cedel*, 7; Ferecullah Abdulbari, *Menâhicü'l-bahsi ve âdâbu'l-hivari ve'l-münâzara*, (Kahire: el-Âfâku'l-'arabiyye, 2004), 130.

²⁰ Abdulbari, *Menâhicü'l-bahsi ve âdâbu'l-hivari ve'l-munâzara*, 130-138.

²¹ Bkz. Ebûbekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, (Medine: Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, 2013), 149.

²² Bkz. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Huseyn Fahrreddîn er-Râzî, *Menâkîbu İmam Şafîî*, Thk. Ahmed Hicazi es-Seka, (Kahire: Mektebetu kulliyetu'l-ezheriyye, 1986), 272.

²³ Bkz. Râzî, *Menâkîbu İmam Şafîî*, 272; İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, 2: 203; Felûsî, *el-Cedel 'inde'l-usûliyyîn*, s.72.

müdafaası, mezhebe ait görüşün temellendirilmesi ve savunması için kullanıldığı²⁴ aktarılmıştır. Rey ekolünün münâzara bakımından ilk dönemlerde hadis ekollerinden güçlü olduğu kabul edilebilir. Ancak hadis ekolüne müntesip olan mütekellim usulcülerin cedel konusunda temayüz ettikleri ve cedele dair müstakil eserler telif ettikleri de bir gerçektir.

Fıkıh usulü bir yönüyle hükmün asli delillerini ele alırken, diğer yönüyle asli delilleri savunma, doğru kullanma ve bu delillerden tutarlı bir şekilde hükme ulaşmayı hedeflemektedir. Fıkıh usulünün bu ikinci yönü kural bakımından münazara ve cedel kapsamına girmektedir. Daha açık bir ifadeyle fıkıh usul hüküm çıkarma yöntemini; cedel, münâzara ve hilaf ilmi ise çıkarılan hükmü savunma yöntemini konu almaktadır.²⁵ Bu sebeple münazara ve fikhî cedel fıkıh usulünün alt konularına ilaveten müstakil eserlere de konu olmuştur.

İmam Şafîî'nin (ö.204/820) er-Risalesinden bu yana usulcülerin usul konularını soru, cevap, delil ve itiraz sistematğine dayalı bir cedel/münâzara yöntemiyle ele aldığı görülmektedir.²⁶ İmam Şafîî er-Risale'de hadis, hadis ihtilafı, dinin ana kaynakları ve bu kaynaklardan istidlal yöntemine konusunda şüpheleri olan bir muhatabı merkeze almaktadır. Önce muhatabın sorusuna karşı görüşünü beyan etmekte, bu görüşü delil ile temellendirmekte ve muhataptan gelen itirazlara cevap vermek suretiyle onu ilzam etmektedir.²⁷ Aynı şekilde fakihlerin dini hükmü, hükmün delilini açıkladıktan sonra "fenkale/denilse ki" yöntemiyle o hükmün deliline yönelik itirazları bertaraf ettikleri ve karşıt görüşleri delilleriyle birlikte ele alarak cevap verdikleri görülmektedir.

Fıkıh usulünde münâzara sanatı kıyasın bir alt başlığı olan *kavadihu'l-ille* (bir vasfın hükme illet olup olmayacağına dair itirazlar) başlığı altında kısmen incelenmiş²⁸ ve münâzaraya dair genel bilgilere yer verilmiştir.²⁹ Ebû Ya'la (ö.307/919) *el-Udde* isimli eserinde münâzara sanatını kıyas/illet kapsamında bir usul konusu olarak ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.³⁰ İbn Hazm (ö.456/1064) *el-Muhallâ* ve *el-İhkâm* kitaplarında fıkıh mezhepleriyle karşı cedel/münâzara yöntemini kullanmak suretiyle tartışmaktadır. İbn Hazm'ın muasırı olan Bâcî (ö.474/1081) ise onunla yaptığı fikhî münazaralarla meşhurdur.³¹

İtikadî ve fikhî tartışmalarının derinleşmesiyle birlikte kelam ve fıkıh usulü bilginleri münâzara kurallarına tahsis edilen müstakil kitaplar telif etmiştir. Bu konuda iki temel yöntem ön plana çıkmaktadır. Birincisi Pezdevî'nin (ö.493/1100) yöntemi olup, bu yöntem cedel sürecinde yalnızca kitap, sünnet, icma' ve kıyasa gibi asli delilleri kullanmaktadır. İkincisi ise Rükneddin Amidî'nin (ö.615/1218) *el-İrşâd* isimli eseriyle başlayarak Burhânuddin Muhammed

²⁴ Felûsî, *el-Cedel 'inde'l-usûliyyîn*, 73.

²⁵ Şükrü Özen, "Hilâf" DİA. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV 1998), 17:528.

²⁶ Bkz. Muhammed b. İdris eş Şafîî, *er-Risale*, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2005), 418; Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la, *el-Udde fi usûli'l-fikh*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2002), 217-224; Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi ahkâmî'l-usûl*, Thk. Umran Ali Ahmed el-Azbi, (Cezayir: Dâru İbn Hazm, 2009), 2: 757-778; Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî, *el-Mustasfa*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2010), 439-442; Razi, *el-Mahsûl*, 2: 317; Felûsî, *el-Cedel 'inde'l-usûliyyîn*, 77-78, 86, 223-224, 226.

²⁷ Bkz. Şafîî, *er-Risale*, 418.

²⁸Bkz. Ebû Ya'la, *el-Udde*, 2: 351-413; Râzî, Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Huseyn Fahreddin (ö.606/1210), *el-Mahsul fi 'ilmi'l-usûl*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, tsz.), 2: 317; Bedruddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr fi usûli'l-fikh*, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2007), 4: 291-321; Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 1: 297-404.

²⁹ Bkz. Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 1: 297-404.

³⁰ Ebû Ya'la, *el-Udde*, 2: 375-409.

³¹ Mustafa Vazîfî, *el-Munâzara fi usûli't-teşrî'i'l-İslâmî*, Dirâsetun fi't-Tenâzuri beyne İbn Hazm ve'l-Bâcî. (Rabat: Vezâretu'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslamiyye; 1998), 30.

en-Nesefî'nin ((ö. 687/1289)) *el-Fusûl fi'l-Cedel* isimli eseriyle devam eden yöntemdir. Bu yöntemde ise cedel sürecinde yalnızca asli delillerin değil, aynı zamanda bir görüşü ispatlamaya elverişli olan bütün argümanların delil olarak kullanılacağı kabul edilmektedir.³² Pezdevî'nin temsil ettiği cedel yöntemi fıkıh alanında ön plana çıkarken, Amidî'nin cedel yöntemi ise fıkıhın yanı sıra diğer ilim dallarını da kapsamaktadır.

Görüldüğü üzere münâzara sanatı, teorik ve pratik açıdan fıkıh ve fıkıh usulüne konu olmuştur. Münâzara disiplini fıkıh düzleminde ele alan müelliflerden biri de Hatip el-Bağdadî'dir. Bağdadî'nin yaklaşımı çerçevesinde münazaranın fıkıh alanındaki izdüşümünü ortaya koyarak bir sonuca ulaşmak faydalı olacaktır.

2. HATİP BAĞDÂDÎ'NİN EL-FAKÎH VE'L-MÜTEFAKKÎH ESERİNDE MÜNÂZARA

Hatip Bağdadî, tam adıyla Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, (392/1001) yılında Mekke Medine arasında kalan Ğuzeyye kasabasında doğmuş, ömrünün çoğunu Bağdat'ta geçirmiş ve (463/1070) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³³ Bağdadî iki ciltlik *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh* eserinde fıkıh, fıkıh usûlü ve fıkıh tarihine dair farklı konuları ele almaktadır. Eser Bağdadî'nin Şafîî, hadisçi ve tarihçi kimliğinin izlerini taşımaktadır.³⁴ Birinci ciltte fıkıh ilminin ve fakihin önemine dair açıklamalar; fıkıh ve fıkıh usûlünün tanımı; kitap, kitaptaki lafızların kısımları, nesh olgusu, haberi vahid, sahabe kavli, icma', kıyas ve ıstıshab gibi şer'î delilleri ele almaktadır.³⁵ Eserin ikinci cildinin ilk 113 sayfası fıkıh düşüncesinde münâzara sistematığına tahsis edilmiştir. Bundan sonra tearuz ve tercih, fakihliğin adabı, fıkıh eğitim öğretiminin adabı, fetva usulü ve fetva adabına dair konuları ele almaktadır.³⁶

Bağdadî münâzara için taraflarda bulunması gereken vasıfları, münâzarada delil teorisini, soru-cevap ve itiraz sistematığını ve münazaranın sonlanmasını ele almaktadır. Münâzara sürecini usul ve adap bakımından somutlaştırmak için ayet, hadislerden, fıkıh düşüncesinden ve fikhî münazara örneklerinden yararlanmaktadır. Bağdadî'nin münâzara yaklaşımını gelecek başlıklar altında tasnif ederek ele almaya çalıştık.

2.1. Münâzara için taraflarda bulunması gereken vasıflar

Fıkıh münâzarasında tarafların akıl sahibi olması ve duyu organlarının sağlam olması şarttır. Her iki tarafın Kitap, sünnet, icmâ, kıyasın yanında Arapça'yı bilmek zorunludur.³⁷ Duyu organları bilgi kaynağıdır. Bunu inkâr edenler kendi varlıklarını, akli inkâr edenler yaratıcıyı, Kuranın evrenselliğini inkâr edenler yaratıcının hikmetini, haberi vahidi inkâr edenler şeriatı, icmayı inkâr edenler peygamberi, dili ve dilbilimsel kuralları inkâr edenler konuşma imkânını, kıyası inkâr edenler ise peder ve validesini inkâr etmiştir.³⁸ Böyle insanlar fikhi münazarada taraf olamazlar.

Taraflar için belirlenen bu şartlar şöyle açıklanmıştır:

1. *Akıl*: Akıl varlığın gerçeğini kavramayı sağlayarak insanı kötülükten alıkoyan bilgidir. Kalp ile akıl arasındaki ilişki göz ile aydınlık arasındaki ilişkiye benzer. Biri olmadan diğersinin tek başına doğruya ulaşması ve yanlıştan uzaklaşması zordur. Akl hevaya esir olunca varlığı

³² İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, 2: 203-204; Özen, "Hilâf", 17: 528.

³³ Bkz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâm'in-nübelâ*, (Kahire: Dâru'l-hadis, 2006), 8: 421; Yusuf Eşit, "Bir Muhaddîsin Gözüyle Fıkıh ve Fakîh", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10/ 4 (Aralık 2018): 1654-1655.

³⁴ Eşit, "Bir Muhaddîsin Gözüyle Fıkıh ve Fakîh", 1655.

³⁵ Bkz. Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 1: 566.

³⁶ Bkz. Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 506.

³⁷ Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 36.

³⁸ Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 36-37.

olduğundan farklı idrak etmeye başlar. Doğru ile yanlış ayırt etme kabiliyeti zayıflar ve hakkı batıl batılı ise hak görmeye sebep olur.³⁹ Münâzarada ise amaç hakkı bulmaktır. Akıselim olmayan münâzarada taraf ve muhatap olamaz.

2. *Kitap-Sünnet ve İcmâ' Bilgisi*: Eleştiri ve münâzaranın konusu fikhî hükümler ise fikhî hükümlerin aslı Kitap ve sünnettir. Kitap ve sünnet aynı zamanda icmaı delil haline getirdiğinden münâzarada ihtilafı bir konuyu tespit etmek için icmanın bilinmesi gerekir.⁴⁰

Asli delillerde ittifak edilmediği sürece münâzara ile bir neticeye varılamaz. Çünkü münâzara sistematığı soru, cevap, delil, istidlal, itiraz ve itirazı def etme sistematığı üzerine kurulmuştur. Asli deliller konusunda ittifak edilmemişse, münâzara hükmün ana kaynaklarına rücu eder. Sünnetin hüccet değerini inkâr eden bir muhatapla dini bir hükmün delili olarak haberi vahid üzerinden yapılacak münâzara, haliyle sünnetin hüccet değeriyle ilgili tartışmaya intikal edecektir. Dinin asli kaynaklarını kamuoyu önünde münâzara düzlemine indirgeyerek tartışmaya açmak kamuoyunda zihin bulanıklığına, dinin sabiteleri konusunda tereddütlere ve nihayet itikadî tehlikelere yol açabilir. Bunun yerine temel sabiteleri aklî, naklî ve vicdanî delillerle temellendirerek açıklamak daha isabetlidir.

3. *Arap Dili*: Kitap ve sünnetin doğru anlaşılması için Arap dilinin lafız-mana incelikleri bakımından iyice bilinmesi gerekir. İmam Şafîî, fıkhıta derinleşme amacıyla yaklaşık yirmi yıl boyunca henüz dili bozulmamış fasih konuşan Arap kabilelerinin içinde yaşamıştır.⁴¹

4. *Kıyas Bilmeleri*: Kıyası inkâr edenler dinin ince ve derin meselelerini anlama konusunda yetersiz kalır. Nitekim ayette "(kibirlenerek) yüzünü (delilden ve muhataptan) çevirir, Allah yolundan saptırmak için, onun için dünyada bir rezillik vardır, kıyamet gününde ise cehennemden ateşinden tattırılacaktır" buyrulmuştur. (el-Hac, 22/9). Buna göre delilsiz yaklaşım hakkı bulmaktan ziyade batılla, kibir ve haktan yüz çevirmeyle sonuçlanmaktadır.

Münâzaraya girecek tarafların -yukarıda geçen vasıfları taşımak şartıyla- münâzarada şüphe/ihtimalleri değil açık/sağlam delilleri merkeze alması, deliller arası hiyerarşi kurması, münâzara sistematığını bilmesi gerekir. Böylece tartışmanın münâzara sistematığına ve delil hiyerarşisine uygun bir şekilde yürümesi sağlanır.⁴²

2.2. Münâzarada Delil Teorisi

Münâzaranın temel unsurları soru, cevap, itiraz, itirazı bertaraf etmedir.⁴³ Tüm bunlar delil üzerinden cereyan ettiğinden delil teorisini ve delil ile ilgili kavramları ele almak yerinde olacaktır.

Delil teorisinde temel kavramlar *dâll*, *delil*, *müstedil*, *istidlâl*, *müstedellun leh* ve *müstedellun aleyh* olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır. Varılacak hüküm ister zannî olsun ister katî olsun

³⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 37-39. Birçok ayette bu durum açıklanmaktadır. Örneğin ayette: "Hevasını ilah edinen, Allah'ın -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Allah'tan başka onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?" (el-Câsiye, 45/23) buyrulmuştur. İlme rağmen yolu kaybetmenin sebebi aklın hevaya tabi olmasıdır. Münazarada bulunulacak tarafın akıl sahibi olması gerektiği kadar, aklın hevaya değil hakka tabi olan bir akıl olması gerekmektedir. Çünkü münâzaranın amacı hakkı delil ile ortaya koymaktır. Akıl hevaya tabi olunca kalpler mühürlenir. Kalbin mühürlenmesi gözün hakkı görmesine, kulağın hakkı işitmesine engel olur. Böyle bir muhatapla yapılan münâzara amaca hizmet etmez aksine inatlaşmaya ve çatışmaya sürükler. Amacına hizmet etmeyen bir münâzaranın yokluğu ise varlığından üstündür.

⁴⁰ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 40.

⁴¹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 41.

⁴² Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 43.

⁴³ Bkz. Tufî, *İlmu'l-cezel fi ilmi'l-cedel*, 19.

hüküm konusunda sonuca ulaştıran şeye *delil* ismi verilir.⁴⁴ Delili vaz edene *dâll*, delil arayan, delili isteyen ve talep eden kimseye *müstedil* ismi verilir. Münâzarada hem sâil hem de mes'ûl ve müstedil konumundadır. Çünkü sâil hükmün delini istediğinden müstedil yani delili talep eden konumundadır. Mes'ûl ise hükmü temellendirmek için delil talep etme konumunu aldığından müstedil ismini almaktadır.⁴⁵ *Müstedellun aleyh* kendisi için delil talep edilen hükümdür. *Müstedellun leh* hem delil yoluyla temellendirilen hükmü, hem de karşı tarafın delilini talep eden sâili ifade etmektedir. *İstidlal* sâilin hükmün delilini talep etmesi, mes'ûlün ise görüşün delili zikrederek o görüşü temellendirmesi, bazen de delil üzerinde hükme varmak üzere düşünme anlamında kullanılır.⁴⁶ Zerkeşî'ye göre müstedil *müddei/davacı* konumunda, sâil *müddea aleyh/davalı* konumunda, talep edilen hüküm ise *müddea bih* konumundadır. Müstedil hükmün doğruluğunu ispatlamak için delil getirmek zorundadır.⁴⁷

2.3. Münâzarada Adap Kuralları

Münâzaranın amacına ulaşması için tarafların uymakla yükümlü oldukları edep kuralları bulunmaktadır. Bağdâdînin konuyla ilgili açıklamalarını manevi kurallar, konuşma üslubuyla ilgili kurallar olmak üzere iki başlık altında tasnif edilebilir.

2.3.1. Manevi Kurallar

Münazara sürecinin amaç ve yöntem bakımından taşınması gereken manevi, ahlaki bir takım kurallar bulunmaktadır. Bağdâdî münazaranın edep boyunu teşkil eden bu kuralları şöyle açıklamaktadır:

1. *Niyet/Amaç*: Münâzaranın amacı karşı tarafı mağlup etmek suretiyle egoyu tatmin etmek değildir. Tarafların ortak amacı yanlıştan kurtarmak veya kurtulmak suretiyle doğruya ulaşmak ve Allah rızasını elde etmektir.⁴⁸

İmam Ebû Yusuf: "Hangi meclise üstün gelme amacıyla girdiysem oradan pişman olarak çıktım; hangi meclise tevazu ile girdiysem oradan üstün çıktım" demiştir.⁴⁹ İmam Şafîî: "Şimdiye kadar kiminle münâzaraya girdiysem Allah Teâlâ'dan o kimseyi korumasını, kendisine yardım etmesini niyaz ettim. Onun muvaffak olmasını, doğruyu söylemesini ve kendisine yardım edilmesini istedim. Konuştuğum kim olursa olsun hakkın onun dilinden veya benim dilimden ortaya çıkmasına hiç önem vermedim."⁵⁰ "Şimdiye kadar münâzarada bulunduğum hiç kimsenin hatalı çıkmasını istemedim ve yalnızca nasihat gayesiyle münâzarada bulundum." "Delil karşısında delili kabul edenler gözümde büyümüş, delile rağmen inat edenler ise gözümde küçülmüştür."⁵¹ Mezhep imamlarının bu açıklamaları münazaranın amacını yansıtan somut örneklerdir.

2. *Takva*: Ayette "Şüphesiz Allah takva sahibi olan ve iyilik yapan kimselerle beraberdir" buyrulmuştur. (en-Nahl, 16/128). Hz. Peygamber: "insanlara iyi ahlakla davran" buyurmuştur.

⁴⁴ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 44; Bkz. Abdurrezzak, *Fennu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, 18.

⁴⁵ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 44; Bkz. Bkz. Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî, *el-Luma' fi usulî'l-fikh*, (Beyrut: Daru'l-kutubî'l-ilmîyye, 1985), 5; Tûfî, *İlmu'l-cezel fi ilmi'l-cedel*, 19-22.

⁴⁶ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 45; Bkz. Muhammed b. Tayyib Kadı Ebubekir Bakillanî, *et-Takrîb ve'l-irşad*, (Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1998), 1:208.

⁴⁷ Zerkeşî, *el-Bahr*, 4: 306.

⁴⁸ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 58; Ayrıca Bkz. Ebu'l-Velid Bâcî, *Kitabu'l-minhâc fi tertibi'l-hicâc*, Thk. Abdulmecid Türkî, (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslami), 9.

⁴⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 49; Bkz. Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, 529.

⁵⁰ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 58; Ayrıca Bkz. Razî, *Menâkıb-u İmam Şafîî*, 272; Ebubekir Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *Menâkıbu İmam Şafîî*, Thk. Ahmed Sakar, (Kahire: Daru't-Turâs, 1970), 1: 173; Muhammed b. İdris eş-Şafîî, *Dîvânü İmam Şafîî*, (Mansura: Daru'l-ğadi'l-cedîd, 2003), 90.

⁵¹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 58; Bkz. Tufî, *İlmu'l-cezel fi 'ilmi'l-cedel*, 14.

(Tirmizi, Birr, 55).⁵² Münazaranın amaca ulaşması için edep ve güzel ahlakın gereklerine uygun olması; hile, nefret, kötü söz ve hakaretten hali olması gerekir. Tüm bunlar takva kapsamına girdiğinden, münazarada taraflar takvayı esas almakla mükelleftir.

3. *Yardım Dileme*: Allah Teâlâ: “Bizim için cihat edenlere yollarımızı gösteririz ve şüphesiz ki Allah iyilik yapanlarla beraberdir” buyurmuştur. (el-Ankebut, 29/69). Buna göre tarafların münazarada hakka ulaşması için henüz işin başında yardım dilemesi gerekir.

4. *Vakar*: Münâzara meclisinde vakar esas alınmalı; hiddetten, hakaretten, gereksiz konuşmadan ve kendisini beğenmişlikten uzak durulmalıdır. Aşırı açlık, susuzluk, öfke, sevinç ve korku esnasında münazaraya girmek doğru değildir.⁵³ Münazaranın amacı doğruya ulaşmaktır. Zikredilen olumsuz vasıflar ise tarafların doğru düşünmesine, doğru konuşmasına dolayısıyla münazaranın amaca ulaşmasına engel olur.

Ayrıca tarafgirlik yoluyla hasmın lehine şahitlik yapma suretiyle onu destekleyecek kimselerin huzurunda tartışmak doğru değildir. Ayrıca delil zikredilince bunu doğrudan inkâr edecek kimselerin veya kendilerine saygı duyulan kimselerin huzurunda münâzaraya girilmemelidir.⁵⁴ İmam Malik: “Kişinin kendisine kulak vermeyecek ve hakkı görünce kabul etmeyecek bir kimseye ilimden bahsetmesi ilme karşı hakaret ve zilletir.”⁵⁵

2.3.2. Konuşma Üslubuyla İlgili Kurallar

Ses tonu orta halli olmalıdır. Sesi yükselterek gönlü daraltmak öfkeye yol açar. Adamın biri halife Me'munun huzurunda yüksek sesle konuşunca halife: “Ey Samed olan Allah'ın kulu! Sesini yükseltme! Çünkü hak “eşedd” (şiddetle bağırın) olan kimseyle değil “esedd” (görüş ve deliliyle en doğru) olan kimseyle birlikte dir”⁵⁶ demiştir.

Konuşma az, öz ve anlaşılır olmalıdır. Sözü uzatılması hataları arttırır, faydayı azaltır ve dinleyenleri bıktırır.⁵⁷ İbrahim b. Ethem: “Meclislerde dilini tut. Hata yapmamak için yalnızca bir soru ya da problem ortaya çıkınca, yer ve zaman da uygunsa ihtiyaç ve zaruret miktarınca konuş. İş sana kaldığında hüküm ver. Soru sorulduğunda cevap ver, delil istenirse en güzel şekilde delilini ortaya koy. Bir haberi aktarmadan önce o haberin doğruluğunu tahkik et. Sözü uzatmaktan çekin, zira sözü uzatanın hataları da çok olur” demiştir.⁵⁸

Dil hatalarından uzak durulmalıdır. Ebû Amr İmam Ebû Hanife hazretlerinin dil hatası yaptığını görünce kendisine: “Bu oldukça güzel bir hitaptır. Dil açısından da doğru olsaydı ne güzel olurdu.” “Senin dil hatasına düşmemek için herkesten fazla dikkat etmen gerekir” demiştir.

Taraflar bir birine görüş ve delillerini tam olarak ortaya koyma fırsatı vermek zorundadır. Sözü kesmek, söz arasına girerek görüş ve delileri karıştırmak, münâzarayı sabote etmektir. Böyle bir yöntem ancak karakteri zayıf olanlar başvurur.⁵⁹

Kötü bir söz işitildiğinde misliyle mukabele etmek yasaklanmıştır. Zira Allah Teâlâ “kötülüğü en iyi olanla uzaklaştır” buyurmuştur. (el-Mu'minun, 23/96). Adamın biri Hz. Ömer'e

⁵² Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 48.

⁵³ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 58-59; Bkz. Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, 529; Bâcî, *Kitabu'l-minhâc fi tertibi'l-hicâc*, 10.

⁵⁴ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 53; Bkz. Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, 530; Zerkeşî, *el-Bahr*, 4: 318; Taşköprüzade, *Âdâbu'l-bahs ve'l-munâzara*, 206; Abdurrezzak, *Fennu âdabi'l-bahsi ve'l-münâzara*, 32.

⁵⁵ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 53.

⁵⁶ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 54.

⁵⁷ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 53; Bkz. Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, 530; Abdurrezzak, *Fennu âdabi'l-bahsi ve'l-munâzara*, 32.

⁵⁸ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 53.

⁵⁹ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 67; Bkz. Şinkitî, *Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara*, 91.

“sen adalette hükmetmiyorsun, bolca ve cömertçe vermiyorsun” şeklinde itiraz edince Hz. Ömer’in öfkesi yüzüne yansımıştır. Yanındakilerden biri “Ey Müminlerin Emiri! Allah Teâlâ’nın “*affi esas al, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir*” emrini duymadın mı?” Hz. Ömer: “Doğru söyledin, doğru söyledin, öfke ateş gibiydi de birden söndü” demiştir.⁶⁰

Muhatapla alay etmek, ona hakaret etmek, rencide etmek ve onu tehdit etmek edebe aykırıdır. İlim adamları münazara esnasında güzel ahlakın bir gereği olarak edebe riayet etmekle⁶¹ ve nezih bir üslup kullanmakla mükelleftir.⁶²

2.4. Münâzarada Soru-Cevap ve İtiraz Sistematiği

Münazara sistematiği soru, cevap, delil ve itiraz üzerine kurulmuştur. Bağdadî münazarada soru-cevap sistematiğini, delile yöneltilecek itirazları, münazara kuralları açısından soru, cevap ve itiraza dair temel ilkeleri açıklamaktadır.

2.4.1. Münâzarada Soru-Cevap Sistematiği

Münâzarada soru ve cevap dört temel aşamadan oluşmaktadır. Sâil, birinci aşamada muhatapın görüşünü sorar. İkinci aşamada görüşün delilini, üçüncü aşamada istidlal yöntemini sorar. Dördüncü aşamada ise görüşe, görüşün dayandığı delile ve istidlal yöntemine varsa itiraz eder. Karşı taraf (mes’ûl) ise itirazlara cevap verir.⁶³ Bu aşamaları şöyle izah edilmiştir:

I. Aşama: Muhataba mezhebinin görüşü sorulur. Muhatap mezhebin o konudaki görüşünün ayrıntıları yoksa görüşü olduğu gibi aktarır. Ancak görüşün ayrıntıları varsa hangi kısmı sorduğunu talep eder.⁶⁴ Örneğin muhataba “dabaklanan deri temizlenir mi?” diye sorulduğunda, muhatap “domuz/köpek derisi mi, normal deri mi?” şeklinde ayrıma gidebilir.⁶⁵

İmam Ebû Hanife İmam Ebû Yusuf’u hastalığında ziyaret eder. Ona: “Kendimden sonra insanlara faydalı olman için yerimi sana bırakmayı umut ediyordum. Sen vefat edersen ilmin büyük bir kısmı seninle birlikte vefat eder” der. Ebû Yusuf iyileşir ve İmam Ebû Hanife’nin sözlerinden cesaret alarak, kendi başına bir ilim/fıkıh meclisi kurar. İmam Ebû Hanife, Ebû Yusuf’a adam göndererek şu soruyu sormasını istemiştir: “Bir adam bir dirhem karşılığında elbisesini kısaltmak için terziye vermiş, terzi elbiseyi aldığı önce inkâr etmiştir. Ancak bir süre sonra adamı çağırmış ve elbisesini kendisine teslim etmiştir. Bu durumda terzi ücret almayı hak eder mi?” Adama şunu tembihler: Ebû Yusuf ister “ücreti hak eder” desin ister “ücreti hak etmez” desin, vereceği her iki cevaptan sonra ona “hata yaptın” de. Adam her iki cevap karşısında Ebû Yusuf’a “hata yaptın” şeklinde karşılık verir. İmam Ebû Yusuf doğrudan İmam Ebû Hanife’nin meclisine giderek soruyu ona sorar. İmam Ebû Hanife: “Subhanallah! Fıkıh halkası kurarak Allah’ın dini hakkında konuşan ve insanlara fetva veren bir kimse, Henüz icâreyle ilgili bir soruya mı cevap veremiyor?” Ebû Yusuf “bilmiyorsam bana öğret” deyince, İmam şöyle cevap verir: “Terzi önce elbiseyi gasp etmiş ve sonra kısaltmışsa ücreti hak etmez. Çünkü bu durumda elbiseyi kendisi için kısaltmış olur. Ancak önce elbiseyi kısaltmış sonra

⁶⁰ Bağdadî, el-Fakîh ve'l-mütefakkîh, 2: 52.

⁶¹ Bağdadî, el-Fakîh ve'l-mütefakkîh, 2: 68; Bkz. Cüveynî, el-Kâfiye fi'l-cedel, 531, 538; Zerkeşî, el-Bahr, 4: 318; Taşköprüzade, Âdâbu'l-bahs ve'l-munâzara, 206; Abdurrezzak, Fennu âdâbi'l-bahsi ve'l-munâzara, 32.

⁶² Bağdadî, el-Fakîh ve'l-mütefakkîh, 2: 70-72.

⁶³ Bağdadî, el-Fakîh ve'l-mütefakkîh, 2: 77; (Ayrıca Bkz. Ebû Ya’la, el-Udde, 2: 381; Bâcî, Kitabu'l-minhâc fi tertîbi'l-hicâc, 34; Zerkeşî, el-Bahr, 4: 317; Tebrîzî, Şerhu Molla Hanefî, 1: 25-26; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, İrşâdu'l-fuhûl ila 'ilmi'l-usûl, (Beyrut: Dâru'l-kelime't-tayyibe, 2009), 615; Abdurrezzak, Fennu âdâbi'l-bahsi ve'l-munâzara, 21; Vazîfî, el-Munâzara fi usûli't-teşrî'i'l-İslâmî, 200.

⁶⁴ Bağdadî, el-Fakîh ve'l-mütefakkîh, 2: 78-79; Bkz. Ebû Ya’la, el-Udde, 2: 381; Tûfî, İlmu'l-cezel fi ilmi'l-cedel, 31-32.

⁶⁵ Bağdadî, el-Fakîh ve'l-mütefakkîh, 2: 78-79; Bkz. Ebû Ya’la, el-Udde, 2: 381; Tûfî, İlmu'l-cezel fi ilmi'l-cedel, 37.

gasp etmişse ücreti hak eder.” Devamla: “İlim konusunda kendi başına yeterli olduğunu zannedenler, oturup hallerine ağlasınlar” diye cevap verir.⁶⁶

II. Aşama: Bu aşamada sâil, görüşün delilini sorar. Mes’ûl/mu’allil ise bu görüşün tafsîlî delilini açıklar. Sâil, ileri sürülen delilin genel anlamda delil olduğu kabul ediyorsa münazara devam eder. Ancak o delilin genel anlamda delil olmadığını iddia ederse, münâzara tafsîlî delilden çıkararak aslî/icmalî delillere intikal eder.⁶⁷

Örneğin mu’allil “bu görüşün delili kıyastır” dediğinde, sâil kıyasın delil olduğunu kabul ediyorsa kıyas delili üzerinden münazaraya devam edilebilir. Ancak sâil kıyas delilini kabul etmiyorsa, bu durumda münâzara ya sonlanır, ya da kıyasın delil olup olmayacağına dair yeni bir münâzara başlar.⁶⁸

III. Aşama: Soru soran, delili kabul ettikten sonra delilde bir kapalılık varsa açıklanmasını, söz konusu delilden hükme nasıl varıldığını sorar. Ancak delil açıklamaya muhtaç olmayacak derecede açıkça sâilin böyle bir talepte bulunamaz. Delil açık olmasına rağmen açıklama istiyorsa münâzaranın terk edilmesi gerekir.⁶⁹

Keysan, kendisine mescitte şiir okuyan çocuğa, şiirde geçen العيس kelimesinin ne anlama geldiğini sormuştur. Çocuk الابل الابيض “beyaz deve” şeklinde cevap vermiştir. Peki الابل nedir diye sormuş, çocuk الجمال “develer” diye cevap vermiştir. Çocuğa peki الجمال nedir diye sorduğunda çocuk mescitte iki ayak ve iki el üzerine dolaşarak cevap vermiştir.⁷⁰ İzaha muhtaç olmayacak derecede açık olan kavramları sormak ve bu sorulara cevap vermek edep açısından uygun değildir. Çünkü böyle bir soru eğlenme amacını taşır, buna cevap vermek ise çocuğumsu bir davranıştır. Delil açık olmasına rağmen o delilin hükme nasıl delalet ettiğini sormak cahillik yoksa muhatabı küçümsemek, onunla eğlenmek anlamına gelir. Bu durum karşısında cevap vermeye çalışmak ise çocuğumsu bir davranıştır. Böyle bir soruyla münâzaraya devam etmek ilmin izzet, edep ve vakarına aykırıdır.

IV. Aşama: Soru soran taraf, delile ve delilden hükme ulaşmaya itiraz yöneltebilir. Bu aşama *kadh, munakaza ve mu’araza* aşamasıdır. Soru soran taraf, zikredilen delilin hükme delil olmadığı, aleyhine delil olduğu, o delilin başka bir delil ile geçersiz olduğu, o delile muarız olan daha güçlü bir bulunduğu türünden itirazlara başvurur. İleri sürülen deliller kitap, sünnet, icma ve kıyas bazında çeşitli itirazlara konu olmaktadır.⁷¹ Bunları delile itiraz sistematığı başlığı altında ele almak mümkündür.

2.4.2. Münâzarada Delile İtiraz Yöntemleri

⁶⁶ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 78-79.

⁶⁷ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 80-81; Bkz. Bâcî, *Kitabu'l-minhac fi tertîbi'l-hicâc*, 39.

⁶⁸ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 80-81; Bkz. Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 382.

⁶⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 82; Bkz. Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 383; Felûsî, *el-Cedel 'inde'l-usûliyyîn*, 243.

⁷⁰ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 82.

⁷¹ Sâil men', nakz ve muaraza ile itirazda bulunur. Birinci aşamada belirtilen görüşün mezhebe aidiyetini sorgulamak üzere kaynak isteme hakkına sahiptir, muallil kaynak belirtmekten aciz kalırsa veya mezhebe yanlış bir görüş isnat ediyorsa, sâil men' yoluna başvurarak o görüşün o mezhebe ait olmadığını iddia edebilir. Mezhebin görüşü doğru zikredilmişse sâil delile itiraz edebilir ve delili çürütebilir. Bu durumda muallil o delili takviye etmek üzere farklı bir delil zikreder. Aynı şekilde sâil ileri sürülen delilden daha güçlü ve farklı bir delil zikrederek muaraza edebilir. Sâil zikredilen delilden hükme nasıl varıldığını sorgulayabilir, muallil tüm bunlara karşısında cevap vermek zorundadır. Cevap veremediği aşamada ifham durumuna düşerek münâzarayı kaybeder, cevap vermesi halinde sâil ilzam edilmiş olur. (Abdurrezzak, *Fennu Adabi'l-Bahsi ve'l-Münazara*, 22-28). Tufî bu kapsamda 22 adet itiraz türü zikretmiştir. Bunların bir kısmı genel anlamda cedel/münâzara kapsamına girerken, bir çoğu fıkıh usûlü kapsamında illete yöneltilen kalb, kesr, men', nakz, fark, fesadu'l-vaz, fesadu'l-itibar, adem-i tesir türünden itirazlardan ibarettir. (Bkz. Tufî, *İlmu'l-Cedel fi İlmi'l-Cedel*, 55-81).

Münâzarada fikhî görüşün delili kitap, sünnet, icma veya kıyas olarak zikredilince, sâil bunlardan her birine çeşitli şekillerde itiraz yöneltebilir.

1. *Ayetle yapılan istidlale yönelik itirazlar*: Bu tür itirazlar üç kısma ayrılmaktadır:

a. *Nesh iddiasıyla itiraz*: Görüş sahibi ayetin muhkem olduğunu iddia edince, sâil varsa o ayetin nesh edildiği iddiasıyla itiraz edebilir. Örneğin Şafiî bir fakih “bundan sonra dilermeniz (esirleri) karşılıksız bırakır, dilermeniz fidiye ile bırakırsınız” (Muhammed, 47/4) ayetini esas alarak savaş esirlerini öldürmenin şart olmadığını iddia edince, sâil bu ayetin “müşrikleri nerde görürseniz öldürün” (et-Tevbe, 9/5) ayetiyle nesh edildiği şeklinde itiraz eder. Şafiî fakih ise her iki ayetle birlikte amel etme (cem) mümkün olduğu sürece neshe gidilmeyeceği kuralıyla, bu itiraza cevap verir.

b. *Lafzın medlulüne itiraz*: Ayetin lafzının delalet ettiği mana ve hüküm konusunda itirazda bulunmaktır. Örneğin قراءت lafzının “temizlik” veya “hayız” anlamına geldiğine, لا مسئمة kelimesinin “zevci münasebet” veya “elin değmesi” anlamına geldiğine, abdesti emreden ayetteki و atıf harflerinin tertip/sıra anlamına mı mutlak birliktelik anlamına mı geldiğine dair ileri sürülen delil merkezli itirazlar bu kapsama girmektedir.

c. *Muarız ayetle itiraz*: Delil olarak zikredilen ayete hüküm bakımından muarız olan bir başka ayeti zikrederek itirazda bulunmaktır. Örneğin bacı olan iki cariyeyi almanın caiz olmadığını savunan taraf “iki bacıyı bir arada bulundurmanız (haram kıldı)” (en-Nisa, 4/23) ayetini delil olarak zikreder. Sâil ise bu delile “ancak eşleri veya mülki yeminle aldıkları cariyeler hariç (onlardan dolayı kınanmazlar)” (el-Me’âric, 70/30) ayetiyle muaraza eder, bu ayette alınması caiz olan cariyelerin bacı olup olmaları konusunda bir ayrıma gidilmediği şeklinde itiraz eder. Mes’ûl ise bu itirazı sünnetten delil getirerek bertaraf edebilir.⁷²

2. *Hadisle yapılan istidlale yönelik itirazlar*: Mes’ûl hükmün delili olarak hadis zikrederse, sâil şu şekilde itirazlar yönelir:

a. *Senet talep etme yoluyla itiraz*: Sâil hadisin senedini zikretmesini talep eder. Çünkü senetsiz bir hadise itibar edilmez. Senet garip veya şaz görünen hadisler için talep edilir, söz konusu hadis senede ihtiyaç duymayacak yaygın olarak biliniyorsa senet talep edilmez.⁷³

b. *Hadisin sıhhat derecesiyle itiraz*: Hadisin senedinde bulunan ravilerin adalet ve zaptına itiraz edebilir. Bundan hareketle delilin senet bakımından zayıflığını, dolayısıyla delil olamayacağını ileri sürebilir.⁷⁴ Ravinin adalet/zapt vasıflarını taşınamaması, ravinin meçhul olması veya senedin mürsel olması ileri sürülerek delile itiraz edilebilir. Mes’ûl ise yöneltilen bu itirazlara adalet ve zaptın içtihadı olduğunu ve bu açıdan raviyi güvensiz hale getiren sebebin zikredilmesini talep eder. İtiraza konu olan raviden adalet vasfına sahip ravilerin hadis aktardığını ve bu sayede meçhul olmaktan çıktığını veya mürsel olan hadisin muttasıl senedini zikretmekle delilini savunur.

⁷² Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 84-90; Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 384; Bâcî, *Kitabu'l-minhâc fi tertîbi'l-hicâc*, 42.

⁷³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 84-90; Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 385.

⁷⁴ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 84-90; Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 2: 381.

c. *Hadisin metnine itiraz*: Sâil, hadis metnindeki hükmün belirli bir soruya veya duruma mahsus olduğu şeklinde itiraz edilebilir. Mes'ûl ise bu itiraza, sebebin özel olmasının hükmün genelliğine aykırı olmadığı şeklinde cevap verebilir.⁷⁵

d. *Nesh ve muaraza iddiasıyla itiraz*: Sâil hadisin nesh edilmiş olduğunu belirterek veya hadisin muarazını zikrederek itirazda bulunulabilir. Bu durumda mes'ûl, bir hadisin mensuh olabilmesi için cem/telif imkânının bulunmaması ve hadislerin vürud tarihinin bilinmesi gerektiğini, vürud tarihi bilinmiyorsa harici karinelerle hangi hadisin nasih hangisinin mensuh olduğunu belirlemenin içtihadî bir durum olduğunu belirtir. İki hadis nesh ilişkisinin bulunmadığını, tearuzdan dolayı bir rivayeti diğerine tercih ettiğini belirterek tercih sebeplerini zikreder.⁷⁶

3. *İcmâ' deliline itiraz*: Belirtilen hükmün delili olarak icma aktarıldığında, bu icma'a üç şekilde itiraz edilebilir.

a. *İcmâ' ehline itiraz*: Hüküm konusunda icmâ varsa, bu konuda icma edenlerin müçtehit olup olmadığı, müçtehitlerin tamamının bu konuda açık görüş beyan edip etmedikleri sorulur.

b. *İcmâ'nin oluşmadığı iddiasıyla itiraz*: Sahabe ve müçtehitlerin bir kısmının, icmâ' olduğu ileri sürülen konuda farklı görüşlere sahip oldukları ortaya konularak icmâ' iddiasına itiraz edilebilir

c. *İcmâ' yönüne itiraz*: İcmâ varsa, bu icmân ne anlama geldiği, icmân hangi anlamda hangi illet üzerinden sağlandığı sorulur.⁷⁷ Örneğin ibadet vakitlerinin tespitinde hesaba itibar edilmeyeceği konusunda icma'nın varlığını ileri süren tarafa, bu icman kâhin ve münecim gibi hesabına güvenilmez insanlarla ilgili olduğunu ileri sürerek itiraz edilebilir.

4. *Kıyas deliline itiraz*: Hükmün delili olarak kıyas zikredilmişse kıyasa itiraz şu şekillerde gerçekleşir:⁷⁸

a. *Daha güçlü bir delile (nassa) aykırılık gerekçesiyle itiraz*: İleri sürülen delil, kendisinden daha güçlü bir delile aykırıysa itiraz edilir. Örneğin kıyas kitaba, sünnete ve icmaa aykırıysa kıyasın nassa aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz edilir. Bu durumda kıyas fâsidu'l-itibar ismini alır.⁷⁹ Örneğin Şafîî bir fakih, kesim esnasında besmeleyi kasten terk eden Müslümanı, unutarak terk eden Müslümana kıyaslar ve kesilen hayvanın helal olduğunu belirtir. Hanefî fakih ise bu kıyasın "Allah adı zikredilmeden (kesilen) hayvanın etinden yemeyin" ayetine (el-En'am, 119) aykırılıktan dolayı fasidu'l-itibar bir kıyas olduğunu belirtir.⁸⁰ Şafîî fakih ise "Mümin Allah adına keser, besmele çeksin veya çekmesin fark etmez" hadisini delil göstererek, zikredilen ayetin müşriklerle ilgili olduğu şeklinde cevap verir. Hanefî fakih ise bu hadisin "kasten terk etmediği sürece" kaydıyla rivayet edildiğini belirterek bu itiraza cevap verir.⁸¹

⁷⁵ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 84-90, Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 2: 381 (Ebû Ya'la hadis metnine sekiz şekilde itiraz edilebileceğini belirtmiştir. Bunlar: Hadisteki lafzın ihtilafla ilişkili olmadığı, metnin bir soruya cevap olması o olayla sınırlı olması, umurun zikredilerek hususun kastedilmesi, lafzın vucuba değil nedb ve ibahaya delalet ettiği, metindeki hükmün Hz. Peygambere mahsus olmayla başkalarını da kapsama arasında ortak olduğu delil olmadan bu hükmün Hz. Peygambere tahsis edilemeyeceği, sünnetin Hz. Peygamber dışında ashaba ait olduğu, metindeki lafızların bir kısmının raviye ait idrac türünden olduğu, metindeki durumun Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen bir olay olduğu ancak Hz. Peygamberin bundan haberinin olmadığı türünden itirazlar üretilebilir. Tüm itirazlara verilecek cevaplar örnekleriyle birlikte ele alınmıştır.

⁷⁶ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 84-90; Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 395; Bâcî, *Kitabu'l-minhac fi tertibi'l-hicac*, 76.

⁷⁷ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 92-93; Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 396; Bâcî, *Kitabu'l-minhac fi tertibi'l-hicac*, 138.

⁷⁸ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 93-94; Bağdâdî kıyasa itirazın ana hatlarıyla dört şeklini zikrederken, Bâcî kıyasa itirazın 15 şeklini zikretmektedir. Bkz. Bâcî, *Kitabu'l-minhac fi tertibi'l-hicac*, 148.

⁷⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 94; Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 2: 381.

⁸⁰ Bkz. Abdullatif b. Abdulaziz b. Feriştâ İbn Melek, *Şerhu'l-menâr*, (Beyrut: Daru'l-fikri'l-'arabî, 2009), 1: 130-131; Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 2: 381.

⁸¹ Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 2: 382.

b. *Taabbudilik gerekçesiyle itiraz*: Konunun taabbudi olduğu ve taabbudi konuların kıyasa konu olmayacağı gerekçesiyle itiraz edilebilir.

c. *İlletin yokluğu gerekçesiyle itiraz*: Aslın illeti fer'de yoksa kıyas hükmün delili olamaz.⁸² Örneğin temettü haccında kurban kesemeyenlerin on gün oruç tutması ayetle sabittir. Orucun üç gününün hacda, kalan yedi gününün memlekete dönünce tutulması gerekir. Bu orucun üç günlük kısmını cuma namazına kıyaslayarak, vakti çıkan cuma namazı artık kılınmaz, aynı şekilde hac vaktine tahsis edilen üç günlük oruç tahsis edildiği zaman diliminde tutulmazsa artık tutulmaz şeklinde bir kıyas yapmak isabetli değildir. Çünkü bu orucun muvakkat olduğu iddia edilemez. Zira üç günlük oruç mîkat sınırları içinde olmak şartıyla belirli bir zamanla sınırlandırılmamıştır.⁸³ Cuma namazı zamana, oruç ise mekana tahsis edildiğinden aralarında bir illet ortaklığı bulunmaz. Bağdadî'nin verdiği bu örnek yerinde değildir. Zira ibadetlerde illet kıyası geçersizdir.

d. *Mantukların çatışması gerekçesiyle itiraz*: Mantukun mantuk ile çatışması durumunda kıyas geçersiz olur.⁸⁴ Örneğin mes'ûl, "iki kız kardeşle birlikte evlenmeniz (haram kıldı)" (en-Nisa, 4/23) ayetinden hareketle cariyeleri hür kadınlara kıyaslayarak, bacı olan iki cariyeyi almanın caiz olmadığı ileri sürülebilir. Sâil bu kıyasa "sadece eşleriyle veya ellerinin altında olan (cariyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kıyanacak değildir" (el-Mu'minûn, 23/6) ayetiyle itiraz edilir. Mes'ûl bu ayetin "cariyeler bacı olmamak kaydıyla" anlamına geldiğini ifade eder. Sâil ise iki bacıyla evlenmenin "cariye olmamaları" kaydının da ihtimal dâhilinde olduğunu, hangi gerekçeyle bu kayıtlardan birini diğerine tercih ettiğini sorar. Mes'ûl ise Hz. Ali'nin "bir ayet haram kıldı, diğeri helal, ihtiyat açısından haram kılan delil önceliklidir" sözüyle tercih gerekçesini açıklayarak karşı tarafı ilzam eder.⁸⁵

e. *Kalb ve nakz tekniği ile itiraz*: Münâzarada muhatap itirazları kalb, nakz ve muaraza yoluyla bertaraf edebilir. Kalb ile kastedilen soruyu çevirerek muhatabın içinde bulunduğu çelişkiyi ortaya koymak suretiyle illeti geçersiz hale getirmek ve itirazın batıl olduğunu ortaya koymaktır. Örneğin ayette münafıkların "onlar bizim yanımızda olsaydılar ölmez ve öldürülmezdiler" şeklindeki yaklaşımları "de ki doğru sözlü kimseler iseniz ölümü kendinizden de savın" (Âl-i İmran, 3/168) şeklinde kalb/nakz ve muaraza yoluyla cevap verilmiştir. Münafıklar, Müslümanların ölüm illetini "kendilerinin yanında olmamaları" illetine bağlamaktadır. Allah Teâlâ "yanınızda olanlar ölmeyecekse, yanınızda olanların ölümüne neden engel olamıyorsunuz?" şeklinde kalb yoluyla karşıt görüşü çürütmüştür.⁸⁶

2.4.3. Münazarada Soru Sorma Usulü

Soru faydasız olmamalı, vaktinde ve yerinde sorulmalıdır. Karşı tarafa galebe etme, onu mahcup ederek küçük düşürme gayesini taşımamalıdır. Fitneye yol açacak sorulardan uzak durulmalıdır.⁸⁷

Sorunun veciz olması, cevabın da soruya uygun olması şarttır. Anlaşılmayacak kadar kısa cevaplar yetersiz, muhatabı bıktırarak düzeyde uzun cevaplar ise gereksizdir. Selef-i sâlihîn cevap konusunda az sözle yetinirdi.⁸⁸

⁸² Bkz. Leknevî, *Fevatihu'r-rahamût*, 2: 383.

⁸³ Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 94.

⁸⁴ Ebû Ya'la bu konuda mantukun mantuk ile çelişmesi, illetin illetle çelişmesi, mantukun illetle çelişmesi, illetin mantukla çelişmesi olmak üzere dört tearuz çeşidi zikrederek bunları örneklemiştir. (Bkz. Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 400).

⁸⁵ Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 94; Ebû Ya'la, *el-'Udde*, 2: 400.

⁸⁶ Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 110.

⁸⁷ İbrahim b. Musa b. Muhammed Şatîbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şerî'a*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'arabi, 2002), 4: 834-835.

⁸⁸ Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 63-65.

Münâzaranın gereksiz tartışmaya dönüşmesi çoğu zaman tarafların bir birini anlamamasından kaynaklanır. Hasmın sorusuna odaklanmak, onu iyi dinlemek ve maksadını anlamak gerekir. Soruyu anlamadan doğru cevap vermek imkânsızdır.⁸⁹ Bu sebeple tarafların yüz yüze tartışması daha isabetlidir.

Hataya düşmemek için itiraz konusunda acele etmemek, önce muhatabın sözünü bitirmesini beklemek gerekir. Çünkü sözün sonu başından farklı olabilir.⁹⁰ Gereksiz sorulara cevap verilmemelidir.⁹¹ Bir adam İmam Ebû Hanife'ye: "Oruçlu kimseye yeme ve içme ne zaman haram olur?" diye sorunca Ebû Hanife: "Fecir vaktinde" demiştir. Adam: "Peki gece yarısında da haram olur mu?" diye sorunca İmam Ebû Hanife: "Ey topal, kalk git!" şeklinde cevap vermiştir.⁹²

Muhatabın vereceği cevabı bilmek, soru sormaya engel değildir. Hz. İbrahim'in, kavmiyle arasındaki diyalog bu türdendir. Ayette: "*Bir zamanlar İbrahim, kavmine neye tapıyorsunuz demişti, (kavmi) putlara tapıyorsunuz diye (cevap vermişti)*" (eş-Şu'ara, 26/70-71). Hz. İbrahim bu soruyla kavminin yaptıklarını kendilerine itiraf ettirmiştir. Sonra verdikleri cevap üzerinden onları ilzam etmiştir.

Soru soran, muhatabın kendisine ait kavramlarını kullanırsa, bu onun muhatapla aynı görüşte olduğu anlamına gelmez. Örneğin Şafii bir fakih, abdestte niyetin şart olmadığını düşünen Hanefi bir fakih "temizlikte niyetin şart olmamasının delili nedir?" şeklinde bir soru sorduğunda, Hanefi fakih "temizlik demekle cevabı kendin verdin, abdest temizliktir, temizlikte niyet şart değildir, bu sebeple benimle aynı görüşü kendin de itiraf ettin" şeklinde itiraz edemez. Çünkü soruyu soran taraf, muhatabın ön kabulünden dayanan bir kavramı dile getirmektedir.

2.4.4. Münâzarada Cevap Verme Usulü

Cevap farklı kısımlara ayrılabilir ve bu kısımlar öncelik sırasına riayet etmeden açıklanabilir. Örneğin ayette "*o gün bazı yüzler ağarır, bazıları ise kararır*" buyrulduktan sonra "*yüzleri kararanlara gelince, siz iman ettikten sonra inkâr mı ettiniz*" buyrulmuştur.⁹³

Havariler Hz. İsa'ya "*Rabbin bize gökten sofrayı indirebilir mi?*" şeklinde soru sorunca, Allah Teâlâ "*ben siz o sofrayı indireceğim, ancak ondan sonra sizden kim inkâr ederse, artık ben ona hiçbir kimseyi tattırmadığım azaba çarptırırım*" (el-Mâide, 5/115) buyurmuştur. Buna göre soruya cevap vermek, hükmün delilini açıklamak, karşı tarafın o hükmü kabul etmesi ve gereğini yapması şartına bağlanabilir.

Ayette "*Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir*" buyrulmuştur. Bilahare hükmün illeti zikredilmiştir: "*o malların, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir meta olmaması için.*" (el-Haşr, 59/7). Bu ayette olduğu gibi münâzarada önce hüküm sonra illet açıklanabilir. Tam tersine önce iletin sonra hükmün açıklanması da mümkündür. Çünkü ayette: "*sana hayızdan soruyorlar, de ki o kadınlar için ezadır (sıkıntı ve kirlilik halidir)*" şeklinde önce illet, bilahare "*hayız esnasında kadınlardan uzak durun ve temizleninceye kadar (zevci münasebet için) onlara yaklaşmayın*" (el-Bakara, 2/222) emriyle hüküm açıklanmaktadır.

⁸⁹ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 710; Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, 535; Zerkeşî, *el-Bahr*, 4: 317.

⁹⁰ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 58.

⁹¹ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 59 (Hasma karşı güler yüz, yumuşak sözle hitap etme muhatabın gönlünde hakkı anlama, kabul etme zemini oluşturduğundan münâzara usulü bakımında son derece önem arz etmektedir. Bkz. Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, 532.

⁹² Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 59.

⁹³ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, 2: 98.

Ayette “*Yahudilere, sana daha önce anlattığımız şeyleri haram kıldık*” buyrulmuştur. (en-Nahl, 16/118). Buna göre cevap veren taraf, yeni bir soru karşısında “*bunun cevabını daha önce verdim*” diyerek yükünü hafifletebilir.

Ayette “*Rabbine yemin olsun ki, onların tamamını hesaba çekeceğiz*” (el-Hicr, 18/92) buyrulmuştur. Buna göre cevap veren taraf görüşünden emin ise görüşünü desteklemek ve karşı tarafı zayıflatmak amacıyla yemin lafzı kullanılabilir. Bir itirazla karşılaşması halinde, yemini delil olarak değil, yanlıştta ısrar etmeyeceğini ifade etmek için kullandığını belirtir.⁹⁴

Cevapta benzetmeye başvurulabilir. Örneğin “*bu görüşünün gündüz ortasında güneş gibi doğru/açık olduğu*” veya “*namazın farziyeti kadar kesin olduğu*” denilebilir.⁹⁵

Ayette “*insanların sefih olanlar, onları kiblelerinden çeviren nedir diyecekler, sen de ki doğu da batı da Allah'ındır, dilediğini dosdoğru yola iletir*” buyrulmuştur. (el-Bakara, 2/142). Doğu ve batının Allah'a ait olduğu ve mülkiyetinde dilediği şekilde tasarruf edeceği beyan edilerek, kible konusunda yöneltilen itirazı ortadan kaldırmaktadır. Buna göre cevap verene kendisiyle çeliştiği iddia edilen bir durum üzerinden itiraz edilirse, cevap veren taraf bu itirazı kendi ilkelerini öne sürerek itirazı bertaraf etme hakkına sahiptir.

2.5. Münâzaranın Sonlanması (İnkita)

Cevap veren taraf görüşü, delile veya istidlal yöntemine yönelik itirazlara cevap veremezse ifham,⁹⁶ soru soran taraf delil karşısında susmak zorunda kalırsa ilzam olur. Münâzara ilzam ve ifham yoluyla sonlanır. Delil sunamamak, istidlalin yetersiz kalması, bir delili tamamlamadan başkasına geçme, bir soru sorulduğu halde başka bir soruya cevap verme, cevapların çelişmesi, apaçık şeyleri inkâr etme, açık delile rağmen itiraz, makul bir gerekçe öne sürmeden cevabı reddetme (mükâbere) ve afallama durumunda münâzara sonlanır.⁹⁷ Tüm bunlar ifhâm kapsamına girer. Örneğin ayette Hz. İbrahim'in (as) “*benim rabbim güneşi doğudan getirir batıdan batırır, sen onu batıdan getirebilir misin*” (el-Bakara, 2/258) dedikten sonra nemrudun acizliğe düşüp susmak zorunda kaldığı ve böylece münâzaranın sonlanmış olduğu “*inkâr eden afallayıp kaldı*” (el-Bakara, 2/258) şeklinde açıklanmıştır. Verilen cevaplara itiraz edmeyen ise ilzam olur ve münâzara sonlanır.

Münâzaranın amacı hakka ulaşmak, sonucu ise hak ortaya çıkınca hakka tabi olmaktır. Allah Teâlâ “*bilakis hakkı batılın üzerine atarız (o da) batılın beynini dağıtır, bir de (bakarsın ki batıl) yok olup gitmiştir*” (el-Enbiya, 21/18), “*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle davet et ve onlarla en iyi şekilde mücadele et*” (en-Nahl, 16/125) buyurmaktadır. Münâzaranın ihsan mertebesi sorulan soruya münâzara edebine uygun bir cevap vermek, cevabın delilini zikretmek, delilden hükme nasıl ulaşıldığını açıklamak ve yöneltilen itirazlara edebe layık bir şekilde cevap vermektir.⁹⁸ Hakka/delile dayanan üstünlük, güce dayanan üstünlükten sevimsizdir.⁹⁹

SONUÇ

Münâzara kelam, fıkıh ve diğer din ilimlerinin neredeyse tamamıyla ilgili bir disiplindir. Ancak içtihadı bağli olarak ihtilaf ve fikir çatışmalarının en yoğun alanlardan biri fıkıh ve fıkıh usulü alanıdır. Bu sebeple münâzara disiplini klasik fıkıh usulü kaynaklarının yanı sıra cedel, fikhî cedel ve ilm-i hilaf gibi farklı isimlerle müstakil fıkıh eserlerine konu olmuştur. Geçmişten günümüze fıkıh ve fıkıh usulü alanındaki birçok eser ve bilimsel araştırma özü itibarıyla

⁹⁴ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 105.

⁹⁵ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 106.

⁹⁶ Felûsî, *el-Cedel inde'l-usûliyyîn*, 254.

⁹⁷ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 111; Bkz. Zekeşî, *el-Bahr*, 4: 308; Felûsî, *el-Cedel inde'l-usûliyyîn*, 256.

⁹⁸ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 109.

⁹⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, 2: 111.

tez/antitez kapsamında cedel ve münâzara sistematığına dayanmaktadır. Çünkü görüşün serdedilmesi, delilin zikredilmesi, sonra delillere yöneltilen itirazların ileri sürülmesi; aynı şekilde karşıt görüşün, delilin ve bu delile yönelik itirazların analizi ve tüm bunlardan hareketle bir sonuca ulaşma cedel/münâzara disiplinin temel parametleridir.

Fıkıh düşüncesinde münâzara disiplinini ele alan Hatıb Bağdâdî'nin konuyla ilgili değerlendirmeleri, kendisinden önce Hanbelî usulcü Ebû Ya'la tarafından da ortaya konulmuştur. Bağdâdî münâzaranın usul, adap ve üslubunu açıklamak üzere ayet, hadis ve İslam düşüncesini merkeze almakta, konuyu mezhep imamları arasındaki ilmi tartışma örnekleriyle somutlaştırmaktadır. Bağdâdî fikhî münâzarada delil merkezli itirazları kitap, sünnet, icma ve kıyas gibi aslî deliller çerçevesinde ele almaktadır. Aynı şekilde Bağdâdî'nin muasırı Pezdevî cedel/münâzara kapsamında delil ve delile itiraz yöntemini kitap, sünnet, icma ve kıyas gibi asli deliller çerçevesinde değerlendirmiştir. Buna açıdan cedel veya münazara sistematığında şer'î delillerle sınırlı yöntemin temelleri Ebu Ya'la'nın usul yaklaşımına kadar uzanmaktadır.

Bağdâdî'nin münâzara sistematığına dair açıklamaları, günümüz tartışma ahlakının olgunlaşmasına katkı sunabilecek önemli açıklamaları içermektedir. Bu kapsamda münâzara, taraflar arasında yalnızca hakkı bulma amacıyla soru, cevap ve itiraz sistematığına dayalı; belirli bir usul, üslup ve edebe bağlı fikir çatışmasını ifade etmektedir. Delil merkezli fikir çatışmasına dayanan münâzara yanlışı bertaraf ederek doğruya ulaşmayı hedeflemekte, düşünce dinamizmini sağlayarak bilimsel gelişmeye zemin hazırlamaktadır. Münâzara kurallarına uygun fikir çatışmalarından hakikat doğar. İlk dönemlerde usulüne uygun münâzara sanatı fikhî düşüncenin dinamizmini korumasında, zenginleşmesinde ve olgunlaşarak günümüze ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Münâzara edebine aykırı olan fikir çatışmaları amacından sapmaya, fitneye, taassup merkezli benlik çatışmalarına dönüşmeye ve ilmi ahlakın yitirilmesine yol açacak mahiyettedir.

KAYNAKÇA

Abdulbari, Ferecullah. *Menâhicu'l-bahs ve âdabu'l-hivari ve'l-munâzara*. Kahire: el-Âfâku'l-'arabiyye, 2004.

Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef (ö. 474/1081). *İhkâmu'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*. Thk. Umran Ali Ahmed el-Azbî. Cezayir: Dâru İbn Hazm, 2009.

Bâcî, Ebû'l-Velîd (ö. 474/1081). *Kitabu'l-minhâc fi tertîbi'l-hicâc*. Thk. Abdulmecid Türkî. Beyrut: Daru'l-ğarbi'l-İslami, 1980.

Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatip (ö.463/1071). *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*. Riyad: Dâru İbn Hazm, 1996.

Bakıllanî, Muhammed b. Tayyib Kadı Ebubekir (ö.403/1012). *et-Takrîb ve'l-irşad*. Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1998.

Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066). *Menâkıbu İmam Şafî*. Thk. Ahmed Sakar. Kahire: Daru't-Turâs, 1970.

Cessâs, Ebûbekir Ahmed b. Ali, (ö.370/980). *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*. Medine: Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, 2013.

Cüveynî, Ebû'l-Me'ali Abdumelik b. Abdullah b. Yusuf (ö. 438 / 1047). *el-Kâfiye fi'l-cedel*. Thk. Fevkıyye Huseyn Mahmud. Kahire: İsa el-Babî Matbaası, 1979.

Demir, Halis. "Hanefi Mezhebinde Hilaf Literatürü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2 (Aralık 2015): 111-146.

Ebû Ya'la, Muhammed b. Hüseyin (ö.307/919). *el-'Udde fî usûli'l-fıkh*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002.

Eşit, Yusuf, "Bir Muhaddîsin Gözüyle Fıkıh ve Fakîh". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10/4, (Aralık 2018): 1653-1668.

Felûsi, Mes'ud b. Musa. *el-Cedel inde'l-usûliyyîn*. Cezayir: Mektebetu'r-ruşd, 2003.

Gazzalî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (205/1111). *el-Mustasfa*, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2010.

Güzel, Abdurrahim. "Taşköprüzade'nin Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara İsimli Risalesi (Tahkik-Tercüme)", *Erciyes İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (Ocak 1990): 203-208.

Harun, Abdurrezzak. *Fennu âdâbi'l-bahsi ve'l-munâzara*. Kuveyt: Daru'z-zahiriyye, 2017.

İbn Haldun, Veliyuddin Abdurrahman b. Muhammed. *el-Mukaddime* (ö.808/1406), Thk. Abdullah Muhammed Derviş. Dimaşk: Daru Ya'rub, 2004.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said (ö.456/1064). *el-İhkâm fî usuli'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2010.

İbn Melek, Abdullatif b. Abdulaziz b. Ferişte (ö. 821/1418). *Şerhu'l-menâr*. Beyrut: Daru'l-fikri'l-'arabî, 2009.

İzmirli, İsmail Hakkı (1946). *İlm-i hilâf*. İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1330.

Leknevî, Muhammed b. Nizamuddin Muhammed es-Sehalevî (ö.1304/1886). *Fevatihu'r-rahamût bi şerhi müsellemi's-subût*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002.

Özen Şükrü, "Hilâf". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 17:527-538. İstanbul: TDV, 1998.

Râzî, Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Huseyn Fahreddin (ö.606/1210). *el-Mahsul fî ilmi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, tsz.

Razi, Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Huseyn Fahreddin (ö.606/1210). *Menâkıb-u İmam Şafî*. Thk. Ahmed Hicazi es-Seka. Kahire: Mektebetu kulliyetu'l-ezheriyye, 1986.

Râzî, Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Huseyn Fahreddin (ö.606/1210). *Mefatihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru ihyai't-turasi'l-'arabî, tsz.

Şafîi, Muhammed b. İdris. *Dîvânu İmam Şafîi*. Mensura: Dâru'l-ğadi'l-cedîd, 2003.

Şafîi, Muhammed b. İdris. *er-Risale*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2005.

Şatibî, İbrahim b. Musa b. Muhammed (ö. 790/1388). *el-Muvâfakât fî usûli's-şeria*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'arabî, 2002.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834). *İrşâdu'l-fuhûl ila 'ilmi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-kelime't-tayyibe, 2009.

Şinkıtî, Muhammed Emin (ö.1974). *Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara*. Beyrut: Mektebetu İbn Teymiye, tsz.

Şinkıtî, Muhammed Emin (ö.1974). *el-Müzekkire fî usuli'l-fıkh*. Medine: Mektebetu'l-ulûm ve'l-hikem, tsz.

Şirazî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf (476/1083). *el-Luma' fî usuli'l-fıkh*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1985.

Taşköprüzade, Ahmed b. Muslihuddin Mustafa (ö.968/1561). *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtı'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1985.

Tebriżî, Şemsuddin Muhammed el-Hanefî (900/1494). *Şerhu Molla Hanefî 'ala risaleti'l-'adudiyeye fî adâbi'l-bahsi ve'l-munazara*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2014.

Tûfî, Necmuddin el-Hanbelî (ö. 716/1316). *'İlmu'l-cezel fi 'ilmi'l-cedel*. Amman: el-Ma'hadu'l-Almânî, 1978.

Vazîfî, Mustafa. *el-Munâzara fî usuli't-teşrî'i'l-İslâmî (Dirasetun fi't-Tenazuri beyne İbn Hazm ve'l-Bâcî)*. Rabat: Vezaretu'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslamiyye, Rabat: 1998.

Yavuz, Yusuf Şevki "Cedel " DİA. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 7:208-210. İstanbul: TDV, 1993.

- "Münâzara" DİA. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 31: 576-577. İstanbul: TDV, 2006.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348). *Siyeru a'lâm'in-Nübelâ*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 2006.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah (ö.794/1392). *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2007.